

УДК 378

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ЗМІСТУ ІНШОМОВНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ПОЛЬЩІ

Надія Шеверун

У статті висвітлено досвід Республіки Польща в галузі іншомовної освіти студентів у технічних університетах. Проаналізовано вимоги до опанування іноземною мовою студентами технічних університетів Польщі відповідно до визначених програмою кваліфікаційних рівнів.

Ключові слова: іншомовна освіта, іншомовна підготовка студентів, рівень володіння іноземною мовою.

На початку третього тисячоліття Україна переживає складний період суспільного розвитку й радикальних перетворень у галузі освіти, намагаючись вийти на рівень європейських та світових стандартів. Процес об'єднання Європи, його поширення на схід супроводжується формуванням освітнього і наукового простору та розробленням єдиних критеріїв і стандартів у цих галузях на теренах континенту. Іншомовна освіта в Україні реформується з урахуванням досягнень європейських країн у цій галузі педагогічної діяльності та відповідно до таких документів Ради Європи, як «Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання», «Європейський мовний портфель», «Приведення екзаменів з мови у відповідність до загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти та вимог до іспитів».

Відповідно до цих процесів у працях вітчизняних учених актуалізуються різні аспекти проблеми іншомовної освіти: особливості її розвитку й функціонування в контексті сучасних підходів до викладання іноземних мов у європейських країнах (Г. Гринюк, С. Ніколаєва, О. Мисечко); соціокультурний компонент змісту навчання іноземної мови у контексті європейської шкільної освіти (О. Івашко, О. Максименко, О. Першукова); теорія й практика викладання іноземних мов у вищих навчальних закладах різного профілю (Н. Замкова, Н. Логутіна, Л. Котлярова, Л. Морська, Т. Вакалюк, О. Тарнопольський, О. Петрашук, Л. Сакун) тощо.

Метою цієї статті є аналіз особливостей організації та змісту іншомовної підготовки студентів у технічних університетах Польщі за умов євроінтеграційних процесів, а також з урахуванням Рекомендацій Ради Європи з мовної освіти у навчальному процесі технічних університетів. До технічних університетів в Польщі належать політехніки, які характеризуються як вищі академічні навчальні заклади технічного профілю, що охоплюють міждисциплінарні напрями навчання та надають можливість отримати дипломи інженера, інженера-магістра, а також науковий ступінь доктора

технічних наук.

В останнє десятиліття в освітній галузі країн Європи відбуваються перспективні та широкомасштабні зміни. Розвиток європейських держав актуалізує різні підходи до формування сфери іншомовної освіти. Республіка Польща, яка не так давно (2005 року) долучилася до членства в Європейському Союзі, значно підсилила значущість національної іншомовної освітньої сфери в середніх та вищих навчальних закладах. У контексті європейських тенденцій та, спираючись на національні освітні здобутки (впровадження дворівневої системи підготовки студентів – бакалавр та магістр, новітні мовні проекти тощо), Польща в числі перших постсоціалістичних держав взяла до уваги рекомендації Ради Європи з питань мовної освіти й виробила національну доктрину її розвитку. Бажання поляків опанувати іноземні мови у вищих навчальних закладах, зокрема в технічних університетах, та їхнє прагнення до багатомовності істотно підтримується державою.

Приєднання Польщі до ЄС, сучасні вимоги ринку праці, а також формування Європейського освітнього простору поставили перед технічними університетами Польщі й зокрема перед підрозділами навчання іноземних мов технічних університетів нові завдання. Зокрема, необхідність впровадження рівнів мовної компетентності, розроблені Асоціацією Мовних Експертів Європи ALTE (The Association of Language Testers in Europe), створення спільних і єдиних для всіх європейських університетів програм навчання іноземних мов та систему оцінювання результатів за кредитно-модульною системою, запровадження обов'язкового іспиту з іноземної мови загального спрямування після завершення вивчення курсу іноземної мови на просунутому рівні – B2 (відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти).

У зв'язку з цим 2008–2009 н.р. всі підрозділи навчання іноземних мов технічних університетів (політехнік) Польщі запровадили нову систему організації навчання іноземних мов, яка здійснюється згідно з «Законом про Вищу освіту» від 27 липня 2005 року (Ustawa o Szkolnictwie Wyższym), розпоряджень Міністерства науки і вищої освіти щодо стандартів навчання (Rozporządzenia Ministerstwa nauki i szkolnictwa wyższego odnośnie standardów nauczania), і Зовнішньому указу № 29/2006 від 06 липня 2006 року «Про програмові вимоги та загальні засади створення навчальних планів і програм в Політехніках» (Rozporządzenie Zewnętrzne № 29/2006 od 06 lipca 2006 roku «O programowych wymogach i ogólnych zasadach stworzenia planów i programów edukacyjnych w Politechnikach») [8; 9; 10; 11].

Навчання іноземних мов у технічних університетах Польщі здійснюється на 5-ти рівнях, що відповідає загальноєвропейським рівням мовної освіти: середньому (Waystage або A2), рубіжному (Threshold або B1), просунутому (Vantage або B2), автономному (Effective Operational Proficiency або C1) і компетентному (Mastery або C2). Загальний опис рівнів володіння **іноземною мовою** представлений у табл.1 [2, с. 98].

Рівні володіння іноземною мовою

Рівень володіння мовою	Дескриптори	
Елементарний користувач	A1	Може розуміти і вживати побутові повсякденні вирази, а також будувати елементарні речення з метою задоволення конкретних потреб. Може відрекомендуватись або представити когось. Може запитувати і відповідати на запитання про деякі деталі особистого життя, про людей, про речі тощо. Може взаємодіяти на простому рівні, якщо співрозмовник говорить повільно і чітко та готовий прийти на допомогу.
	A2	Може розуміти ізольовані фрази та широко вживані вирази, необхідні для повсякденного спілкування у сферах особистого побуту, сімейного життя, здійснення покупок, місцевої географії, роботи. Може спілкуватись у простих і звичайних ситуаціях, де потрібен простий і прямий обмін інформацією на знайомі та звичні теми. Може описати простими мовними засобами вигляд свого оточення, найближче середовище і все, що пов'язане зі сферою безпосередніх потреб.
Незалежний користувач	B1	Може розуміти основний зміст чіткого нормативного мовлення на теми, близькі і часто вживані на роботі, у навчанні, під час дозвілля тощо. Може розв'язати більшість проблем під час перебування у країні, мова якої вивчається. Може просто і зв'язано висловитись на знайомі теми або теми особистих інтересів. Може описати досвід, події, сподівання, мрії тощо.
	B2	Може розуміти основні ідеї тексту як на конкретну, так і на абстрактну тему, у тому числі й дискусії за фахом. Може вільно спілкуватися з носіями мови. Може чітко, детально висловитись на широке коло тем, виражати свою думку з певної проблеми, наводячи різноманітні аргументи за і проти.
Досвідчений користувач	C1	Може розуміти широкий спектр достатньо складних та об'ємних текстів і розпізнавати імпліцитне значення. Може висловлюватись швидко і спонтанно без помітних утруднень, пов'язаних з пошуком засобів вираження. Може ефективно і гнучко користуватись мовою у суспільному житті, навчанні та роботі. Може чітко, логічно, детально висловлюватись на складні теми, демонструючи свідоме володіння граматичними структурами, конекторами та зв'язними програмами висловлювання.
	C2	Може розуміти без утруднень практично все, що чує або читає. Може вилучити інформацію з різних усних чи письмових джерел, узагальнити її і зробити аргументований виклад у зв'язній формі. Може висловлюватись спонтанно, дуже швидко і точно, диференціюючи найтонші відтінки смислу у доволі складних ситуаціях.

Навчання іноземних мов у технічних університетах Польщі організоване у формі 60-годинних семестрових курсів. Заняття проводяться два рази на тиждень по дві години практичних занять. Вивчення іноземної мови можна розпочати як в зимовому, так і в літньому семестрі.

Навчання іноземних мов студентів у політехніках Польщі здійснюється на двох ступенях – I ступінь – рівень ліцензіата (інженера), що відповідає рівню бакалавра; II ступінь – рівень магістра. Навчання здійснюється по семестрах. Протягом першого місяця навчання на першому курсі студент проходить тестування з метою визначення рівня володіння іноземною мовою. Проте, якщо його рівень нижчий середнього (A1), студент повинен протягом першого семестру пройти платний курс іноземної мови у кількості 60 годин з метою досягнення необхідного рівня (A2) [3; 4; 5].

Якщо ж рівень володіння іноземною мовою студента є середнім (A2) або рубіжним (B1), студент отримує кредит годин на вивчення іноземної мови у кількості 180 годин, поділений на 60-годинний семестровий курс. Після цього студент повинен скласти іспит на рівні B2 (у відповідності до Загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти). Якщо студент володіє іноземною мовою на рівні B2 (що визначається кількістю балів під час складання вступного тесту), він отримує 120 або навіть 60 годин на вивчення іноземної мови (залежно від кількості набраних балів) (Таблиця 2), складає іспит на рівні B2 і після цього може продовжити вивчення іноземної мови на вищому рівні (C1, C2), або приступити до вивчення іноземної мови професійного спрямування (наприклад, іноземна мова науки та техніки, бізнес курс іноземної мови тощо), оскільки студент зобов'язаний відвідувати курс іноземної мови у кількості 180 годин. Водночас деякі факультети надають студентам на вивчення іноземної мови на I етапі 210 годин (Таблиця 3).

Студенти, які мають міжнародні сертифікати, можуть бути звільненими від кінцевого іспиту після зарахування до відповідної мовної групи «Zwolnienie-Certyfikat» під час загального запису. До кінця першого місяця першого семестра студент зобов'язаний звернутися з сертифікатом та його копією до керівника підрозділу іноземних мов, який вписує відповідну оцінку до залікової книжки згідно з еквівалентом у таблиці. Зарахування іспиту з іноземної мови на підставі сертифікату є рівнозначним 60-годинного курсу з наданого кредиту. Далі студент зобов'язаний пройти курс іноземної мови професійного спілкування у кількості 120 годин. Для оволодіння мовою відповідного рівня студент повинен виділити на самостійну підготовку щонайменше таку ж кількість годин, яку охоплює відповідний курс іноземної мови [6].

Студент має право вибору мовного курсу з пропозицій, що надаються підрозділом навчання іноземних мов відповідно до власних знань чи керуючись вимогами факультету (навчальний заклад не може обмежити вибору курсу іноземної мови навчальним планом). В одному семестрі не можна записатися більш ніж на два курси з іноземних мов. Студент, який закінчив курс іноземної мови іспитом, не може записатися на навчальний курс нижчого чи того самого рівня з певної обраної мови (це не стосується курсів іноземної мови професійного спрямування).

Таблиця 2

Організація навчання іноземних мов студентів польських вищих технічних навчальних закладів у 2010–2011 навчальному році

Кількість балів за результатами тестування	Рівень A2/B1 або B1				Рівень B2				Заняття, які студенти відвідують після складання іспиту на рівні B2 (B2, C1, C2)					
	M6*	M7*	M8*	M9*	M10	M11								
18–38 (рівень A2/B1)	M6*	M7*	M8*	M9*	M10	M11								
39–50 (рівень B1)		M7	M8	M9	M10	M11	M12							
51–70					M10	M11	M12	M13						
65–70							M12E	M13E						
Студенти, які мають сертифікати									Відразу вивчають іноземну мову професійного спрямування або другу іноземну мову					
Кількість годин на 1 модуль	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30

180 годин

Факультети: Архітектури, Хімічний, Електричний, Електроніки та інформаційних технологій, Інженерії виробництва, Мехатроніки, Управління

M – модуль

E – курс, який закінчується іспитом

* – Рівень іноземної мови спочатку A2 (перші 2 модулі), потім B1 (наступні 2 модулі)

Таблиця 3

Організація навчання іноземних мов студентів вищих технічних навчальних закладів у 2010–2011 навчальному році

Кількість балів за результатами тестування	Рівень A2/B1 або B1				Рівень B2				Заняття, які студенти відвідують після складання іспиту на рівні B2 (B2, C1, C2)					
	M6*	M7*	M8*	M9*	M10	M11	M12							
18–38 (рівень A2/B1)	M6*	M7*	M8*	M9*	M10	M11	M12							
39–50 (рівень B1)		M7	M8	M9	M10	M11	M12	M13						
51–70					M10	M11	M12	M13						
65–70							M12E	M13E						
Студенти, які мають сертифікати									Відразу вивчають іноземну мову професійного спрямування або другу іноземну мову					
Кількість годин на 1 модуль	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30	30

210 годин

Факультети: Фізики, Інженерії матеріалів, Математики та інформаційних наук, Механічний: енергетики та авіації, Транспорту, Адміністрації та суспільних наук

M – модуль

* – Рівень іноземної мови спочатку A2 (перші 2 модулі), потім B1 (наступні 2 модулі)

Джерело: дослідження автора.

Студент зобов'язаний регулярно відвідувати заняття, виконувати домашні завдання, писати тести та модульні контрольні роботи, робити власні доповіді. Загальні вимоги викладач декларує на початку семестра. У випадку, коли курси закінчуються іспитом, студент, який не виконує вимог щодо відвідування курсу та виконання відповідних завдань буде не допущений до іспиту. В такому разі він витрачає 60 годин з наданого кредиту і отримує незадовільну оцінку. Студент повинен скласти іспит з першої іноземної мови на рівні B2 не пізніше 7 семестра [6].

Якщо курс закінчується іспитом, студент зобов'язаний скласти його під час сесії, якою закінчується курс. Особливістю екзаменаційних сесій у Польщі є те, що крім основної сесії (перша спроба) надається ще додаткова, для тих студентів, які мають заборгованості з певних дисциплін. Ця додаткова сесія (другий термін) зазвичай проводиться наприкінці літа перед новим навчальним роком, якщо це літня сесія, або протягом зимових канікул перед початком наступного семестру в зимовій сесії. Тому студент, який не склав іспит з першої спроби, може приступити до іспиту вдруге під час тієї ж екзаменаційної сесії. Студент, який не приступив до іспиту у визначений термін, втрачає одну спробу, що вноситься до екзаменаційного протоколу. В такому разі студентові надається лише одна спроба іспиту. У випадку незарахування курсу, незалежно від того, закінчується він заліком чи іспитом, студент зобов'язаний повторити цей курс власним коштом [12].

Студент, який склав іспит з іноземної мови на рівні B2E або C1E, має право звернутися із заявою до керівника Підрозділу навчання іноземних мов про надання йому сертифікату ACERT (Akademicki Certyfikat poświadczającym znajomość języka obcego / Academic certificate of the level of foreign language / Академічний сертифікат про володіння іноземною мовою на певному рівні), що прирівнюється до успішно завершеного курсу з іноземної мови. Сертифікат містить таку інформацію: назва курсу (наприклад, General English, Business English тощо), кількість годин та рівень володіння мовою. Студент, який використав кредит годин або хоче додатково вивчати іноземну мову, може відвідувати платні курси, які пропонують підрозділи навчання іноземних мов технічних університетів на рівнях від A1 до C1E.

Студент зобов'язаний скласти іспит з іноземної мови на рівні B2 за умови, що всі попередні рівні завершені успішним іспитом. Наприклад, якщо він вивчає іноземну мову протягом двох семестрів на рівні A2, то він має скласти іспит після двох семестрів, якщо ж він вивчає мову на рівні A2 лише протягом одного семестра, то він має скласти іспит відразу по його завершенню, тобто після закінчення одного семестра (Таблиця 4) [12].

Основою для навчання студентів іноземних мов є зміст навчання, що визначається освітньо-професійними програмами підготовки кваліфікованих робітників та фахівців з вищою освітою певних освітньо-кваліфікаційних рівнів, програмами навчальних дисциплін та навчальною і навчально-методичною літературою. У підрозділах навчання іноземних мов політехнік Польщі розглядають два підходи до змісту навчання: перший, коли зміст навчання вивчається й відбирається з точки зору його компонентів (знань, прийомів мислення та цінностей) у вирішенні завдань курсу, та другий, коли

зміст навчання представлено навчальними дисциплінами в порядку їх викладання студентам. До компонентів навчального курсу з іноземної мови у технічних університетах Польщі відносять: 1) цілі навчання; 2) змістові основи; 3) педагогічні стратегії (методи, форми організації навчання, необхідні для досягнення поставлених цілей); 4) критерії оцінювання навчальної діяльності [12].

Таблиця 4

Зарахування курсу іноземної мови за рівнем вивчення

Рівень	Загальний курс іноземної мови (General) з елементами професійного спрямування	
Елементарний користувач (podstawowy)	A1	
	A2/E	другий семестр (екзамен)
Незалежний користувач - рубіжний рівень (poziom średnio zaawansowany)	B1	
	B1/E	другий семестр (екзамен)
Незалежний користувач - просунутий рівень (poziom ponad średnio zaawansowany)	B2	B2
	B2/E	другий семестр (екзамен)
Досвідчений користувач (poziom biegłości)	C1	C1
	C1/E	другий семестр (екзамен)

Програма навчання – це опис цілей, способів їх реалізації, а також оцінювання досягнень, що має істотний вплив на зміст дидактичного процесу і добір дидактичних матеріалів [Program nauczania języków obcych]. Польські програми з навчання іноземних мов передбачають досконале оволодіння студентами навичками усного та письмового мовлення, а також знайомлять їх з культурою країни, мова якої вивчається. Ці програми мають на меті поліпшення іншомовної підготовки студентів для подальшого навчання та майбутньої кар'єри [3; 4; 5].

Програми з навчання іноземних мов у політехніках Польщі відповідно до вимог Міністерства вищої освіти (Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego) [www.menis.gov.pl] визначають головні освітні цілі, а також завдання іншомовного навчання у вищих технічних навчальних закладах. Це, перш за все, досягнення студентами рівня оволодіння мовою, що забезпечує мінімум комунікації і порозуміння в простих ситуаціях щоденного життя, а також знання іноземної мови як інструменту майбутньої фахової діяльності. Основні завдання вищих технічних університетів Польщі полягають у розвитку у студентів почуття власної гідності, віри у власні мовні можливості та підготовка студентів до самостійності у вивченні іноземної мови. Важливим елементом навчання є також розвиток у студентів цікавості, відкритості і толерантності щодо інших культур.

Якщо йдеться про окремі види підготовленості, студент повинен розуміти загальний зміст простих мовленнєвих ситуацій, зрозуміти інструкції викладача, вміти підшукати докладну інформацію в нескладних висловлюваннях і діалогах. Повинен також розуміти прості адаптовані тексти і прості документи, такі як: меню, розклад руху, оголошення, реклами, листи і інструкції, а також вміти вишукувати в них конкретну інформацію.

Під час висловлювання студент повинен вміти задавати питання різного типу і відповідно давати відповідь на них, здобувати інформацію в типових ситуаціях щоденного спілкування, а також розповісти про себе, свою родину і найближче оточення. Крім того, студент повинен вміти виявляти відмінності між фонетичною і графічною формою виразу, а також записати на слух більшість відомих слів, написати короткий лист про себе, свої інтереси, передати просту інформацію.

У Польщі програми навчання іноземних мов у технічних університетах базуються на документі «Навчання іноземних мов у технічних університетах» (*Kształcenie Języków Obcych w Politechnikach*), який за освітню мету визначає досягнення студентами «необхідного рівня комунікації при одночасному пізнанні культури країни, мова якої вивчається». Цей документ схвалений з урахуванням вимог загальноєвропейських рекомендацій з мовної освіти – *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment (CEFR)*, де зазначено, що вивчення іноземної мови є частиною освіти, спрямованої на краще розуміння світу і людей, що розмовляють певною іноземною мовою при одночасному досягненні здібності до комунікації і порозуміння з іншими спільнотами [1, с. 3–4].

Головною метою навчання іноземних мов у технічних університетах є вдосконалення у студентів вміння усного та письмового іншомовного спілкування як з носіями виучуваної мови, так і з особами, що послуговуються цією мовою як іноземною. Під поняттям «спілкування» розуміють здатність засвоєння, перетворення і переказу інформації виучуваною іноземною мовою. Ця мета повинна реалізовуватись шляхом розвитку індивідуальності і креативності студента, передачі йому навичок орієнтування у сучасному світі, а також підготовки студента до відповідального виконання поставлених перед ним завдань. Ці рекомендації закладені в програмах з навчання іноземних мов у технічних університетах.

Як вказує польський науковець Г. Коморовська (H. Komorowska) [7], програми з навчання іноземних мов у технічних університетах Польщі можна охарактеризувати за такими параметрами:

- цілі навчання сформульовані в операційних категоріях і визначають підготовленість і компетенції, яких має набути студент; наголос робиться на міжкультурному аспекті;
- зміст навчання пов'язаний з підсистемами іноземної мови (граматика, словниковий запас, функції мови, вимова), а також сферою тем і мовних ситуацій;
- процедури досягнення цілей не є хаотичними, а такими, що відповідають цілям, методам і засобам навчання іноземних мов у технічних університетах;
- уміння, які вимагаються, сформульовані в операційних категоріях, що дозволяє здійснити їх об'єктивну перевірку;
- критерії оцінювання ясно сформульовані;
- викладачі мають право вибору матеріалів навчання, проте у рамках рекомендацій Міністерства вищої освіти (*Ministerstwo Szkolnictwa Wyższego*).

Програмові вимоги для окремих етапів навчання слугують орієнтиром до розроблювання авторських програм, які теж затверджуються Міністерством вищої освіти. Викладач має право вибору з програм, допущених до використання, тобто сумісних з установленими вимогами.

Отже, навчання іноземних мов у технічних університетах Польщі базується на Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти. Відповідно здійснюється організація навчального процесу, що надає можливість студентам опанувати іноземну мову на рівні незалежного користувача (B2). Структура навчального процесу з іноземної мови у технічних університетах Польщі передбачає чіткий розподіл навчального матеріалу протягом усього періоду навчання студентів. Зміст навчальних програм з іноземних мов у технічних університетах Польщі спрямований на підготовку майбутніх фахівців, здатних до використання іноземної мови як у повсякденному житті, так і професійній діяльності, а також для подальшого самостійного удосконалення рівня володіння іноземною мовою.

Список використаних джерел:

1. Council of Europe. *Common European Framework of Reference for Languages: Learning, teaching, assessment (CEFR)*. – Cambridge University Press, 2002. – 264 p.
 2. Coste D., North B., Sheils T., Trim J. *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie, nauczanie, ocenianie*. – Warszawa : Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli, 2003. – S. 94–115.
 3. Drabich I. *Program nauczania języka niemieckiego w Politechnikach / Janina Drabich, Maria Drażyńska-Deja, Czesław Karolak, Małgorzata Stypińska, Irena Weber, Jolanta Ząbecka*. – Warszawa: WsiP, 2009. – 21 s.
 4. Dzięgielewska Z. *Język francuski. Program nauczania dla Politechnik / Zuzanna Dzięgielewska* – Warszawa : WSIP, 2009. – 19 s.
 5. Dzierżawska E. *Program nauczania języka angielskiego dla Politechnik / Ewa Dzierżawska*. – Warszawa : PWN Wydawnictwo WSZMiJO, 2009. – 18 s.
 6. *Funkcje i efekty nauczania języków obcych : (na przykładzie wyższych uczelni technicznych) / Teresa Adamiak; Wyższa Szkoła Pedagogiczna*. – Poznań : Państwowe Wydaw. Naukowe, 1981. – 146 s.
 7. Komorowska H. *Sukces i niepowodzenie w nauce języka obcego / Hanna Komorowska*. – Wyd. 1, dodruk. – Warszawa : Fraszka Edukacyjna, 2009. – 36 s. – S. 6–8.
 8. *Rozporządzenia Ministerstwa nauki i szkolnictwa wyższego odnośnie standardów nauczania*. – Warszawa, 2005. – 4 s.
 9. *Rozporządzenie Zewnętrzne № 29/2006 od 06 lipca 2006 roku «O programowych wymogach i ogólnych zasadach stworzenia planów i programów edukacyjnych w Politechnikach»*. – Warszawa, 2006. – 3 s.
 10. *Ustawa z dnia 27 lipca 2005 roku Prawo o szkolnictwie wyższym*. – Dziennik Ustaw. – 2005. – № 164. – poz. 1365. – 21 s.
 11. *Ustawa z dnia 5 listopada 2009 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym*. – Dziennik Ustaw Nr 202, poz. 1553. – Warszawa. – 2009. – S. 14904–14905.
 12. Żylińska M. *Nauczanie języków obcych w politechnikach / Marzena Żylińska // Edukacja w Europie*. – 2008. – № 2. – S. 14–18.
-
-